

Самур

№ 9 (210) 2008-йисан 30-ОКТАБРЬ

1992-йисан январдилай акъатзава

ЦИЙИВИЛЕР

ВИРИ КЪАФКЪАЗ ПАТАЛ ТЕЛЕКАНАЛ

И йикъара Милли Телевидениединни радиодин Советдин кыл Нуширеван Мегъерремлиди лагъайвал, Азербайжан Къафкъаздин К1венк1вечи уьлкве я ва адан К1венк1вечивал къалурзавай информаций региондин агъалийрин гегъенш къатарив агакъарун патал вири Къафкъаздин телеканал кардик кутана К1анзава. Цийи телеканалдин гунугар пуд ч1алал - азербайжан, ингилис ва урус ч1аларал тухуда. И кар кылиз акъудун патал гзафни-гзаф пулуни такъатар герекзава ва гъавилйй телеканал мус кардик кутадат1а лугъуз жедач.

И мукъвара Евлах ва Шеки шегъерра а регионар патал телеканалар ачухарда. Алай вахтунда республикада 14 региондин телеканал кардик ква.

КЪЕЗИЛАРНАВАЙ КРЕДИТАР МАДНИ ГУДА

Алай йисан сифте кылера Сагъибкарриз кумек гузвай Милли фондуни хсусиятчийриз 94 миллион манат къезиларнавай кредит гун къарардиз къачунай. Икъван гагъди сагъибкаррив гъукуматдин бюджетдай чара авунвай 74 миллион манат агакъарнава. Амай 20 миллион манат йисан эхирдалди гуда. Къезиларнавай кредитрин ч1ехи пай хуьруьн майишат вилик тухун патал фикирда къунвай проектар кылиз акъудуниз серфда.

ЦИЙИ К1ВАЛ ИЕСИЙРИВ ВУГАНА

Исмаиллы райондин цийи эцигунрин сиягъдиз мад са яшайишдин К1вал алава хъхъана. Къарабагъдин дяведин инвалидар ва шегъидрин хизанар патал эцигнавай 4 мертебадин К1вализ 36 хизан куьч хъана. К1вал иесийрив вугай юкъуз агъалияр социальный жигъетдай хуьзвай министерстводи пишкеш яз гъар хизандиз са телевизор гана. Тедбирдин эхирда 12 райондай атанвай Къарабагъдин дяведин инвалидриз "Ока" маркадин 20 автомобил ва 65 инвалидрин арабаяр гана.

БАКУ-УРУСАТ РЕКЪЕЛ 23 МУЪГЪ ЭЦИГДА

Баку- Урусат рекъин 16-134 километрдин мензил цийи кылелай туьхк1уьрзавай "Аккорд" Компанийрин Групади алай йисан эхирдалди вири крар кылиз акъудда. "Аккорд"дай малумат гайивал и рекъе вац1ар гзаф дуьшуьш жезва ва гъавилйй вац1арал цийи муькъвер эцигна К1анзава. Санлай Баку-Урусат рекъел 23 муьгъ эцигда. Икъван гагъди 10 муьгъ эцигна кубтягнава.

Гила малум хъайивал, рекъин 135-208 километрдин мензилни цийи кылелай туьхк1уьрун фикирда къунва. Амма и кар гы компаниди кылиз акъуддат1а чизвач.

ЦИЙИ КЪИТЕЛАЙ ХКЯНА

Алай йисан 15-октябрдиз кыле фейи сечкийра халкъди мад гылера Илгъам Гъейдаран хва Алиев Азербайжандин президентвиле хкяна. Агъалийрин лап ч1ехи паюни уьлкве адал ихтибар авун дуьшуьшдин кар туш. Вири дуьньядиз сейли камалгъли Гъейдар Алиеван къенепатан ва къцепатан сиясат лайихлудаказ давамарзавай

Илгъам Алиева республикадиз регъбервал гайи виликан йисара ч1ехи агалкъунар къазанмишна, Азербайжан К1вачел ахкъалдарна, ам региондин виридалайни гужлу уьлкведиз элкъуьрна.

Сечкийриз гуьзчивал авур гъам чкадин, гъамни къцепатан тешкилатрин векилри хиве къурвал, сечкийр демократиядал бинелу яз, азаддаказ кыле фена. Уьлкведин кыл хкъазавай-бур патал вирина къулай шарт1ар арадал гъанвай. И гылера халкъди сечкийра генани мукъувай иштиракна, вучиз лагъайт1а адаз уьлкведин жележ маса ксарал ваь, анжах Илгъам Алиевал ихтибар ийиз К1анзавай. Гъак1ни хъана.

Аслу тушир Азербайжан демократиядин рекъий т1уз мадни вилик тухун патал гъакъисагъвилелди зегъмет ч1угвазвай, мадаратдин хилйй уьлкве къудратлу ийиз, Яракълу Къуватрин гуж жезмай къван артухариз,

илим, меденият, чирвилер къачудай хилер, медицина, туризм, спорт ара дат1ана К1вачел ахкъалдариз алахъзавай, уьлкве кыляй-кылиз эцигунрин майдандиз элкъуьрнавай Президент Илгъам Алиевахъ виликай къвезмай 5 йисуз республика вири дуьньядиз сейли ийидай ният ава. Регионар вилик тухун патал цийи Гъукуматдин Програма кардик кутада. Цийи заводар, карханаяр арадиз гъана, агъалияр патал мадни агъзурралди К1валахдай чкаяр ахъайда. Нафт1адикай къачур гелирдин кумекдалди халкъдин дуланажагъ хъсанариз алахъда. Хуьруьн майишат йигин камаралди вилик тухуда. Са гафни авачиз, Азербайжан патал кылини кылин месэла тир Къарабагъдин къал ислягъвилелди гъялиз алахъда. И рекъий халкъди вичи цийи кылелай Президент хкъанавай Илгъам Алиеваз агалкъунар т1алабзава.

ВИРИ ГЪЕЙРАНАРДАЙ АГАЛКЪУН

Дагъустандин Ст1ал Сулейманан райондин Курхуьрйй тир каратеист ва боксер Арсен Меликован т1вар дуьньядин виридалайни гужлу спортсменрин сиягъда гъатнава. Хуьруьн юкъван мектеб акъалт1арна 2004-йисуз Санкт-Петербургда Фрацевич Лесгафтан т1варунихъ галай университетдин физкультурадинни спортдин факультетдик экеч1ай гада гъеле студент яз садра Петербургда, пудра Урусатдин чемпион хъана. Санлай ада вадра РФ-дин чемпионвилин т1вар

къачуна. 2007-йисуз саватдай дуьньядин чемпионатда иштиракна ва дуьньядин чемпионвилин т1вар къачуна.

Алай йисан июндиз Анкарада кыле фейи Европада чемпионатда Украинадин, Франциядин, Туьркиядин ва Бельгиядин спортсменриз гъалиб атай ада Европада чемпионвилин т1вар ва кубок къачуна. 20 йиса авай Арсен Меликова икъван гагъди 22 медаль къазанмишнава. Им вири гъейранардай агалкъун я.

ЧАКАЙ КХЪЕНАЙ...

Ирандин шагъ I Султан Гъуьсейнан ч1ехи къушунар лезгийрин т1имил къуватрихъ галаз дяведа магълуб хъун дуьшуьшдин кар тушир. Лезгийрилай иранвийриз садлагъана басрух гуз, эхирдал къван женг ч1угваз алакьдай. Абур кичI тийижир, дяведай хъсандиз кыл акъуддай ксар я.

М.Броссе,
академик.
1876-йис.

Ватандин таъсиб
къегъалри хуьда.

Лезги халкъдин мисал.

ЗЕЙНАЛАБДИН ТАГИЕВ В ИСТОРИИ АЗЕРБАЙДЖАНА И ДАГЕСТАНА

Социально-экономический, духовный прогресс Азербайджана и Дагестана в конце XIX - начале XX в.в. неразрывно связан с именем миллионера Тагиева Гаджи Зейналабдина.

Гаджи Зейналабдин родился в 1823 году в бедной семье каменщика. Свою трудовую деятельность он начал каменщиком. Затем стал строителем-подрядчиком. На сэкономленные средства, ставшие первоначальным капиталом, с двумя компаньонами Гаджи арендовал землю в Биби-Эйбате, где было много рабочих из Дагестана. Став известным миллионером, крупным нефтяным магнатом в России и во всем мусульманском мире, Гаджи Зейналабдин Тагиев никогда не забывал свое прошлое, бережно хранил старинный топор, которым работал будучи каменщиком, неизменно трудом накапавшим первоначальный капитал. Он подвесил этот топор на внутренней стене одного из своих двух огромных сейфов напротив двери, чтобы всякий раз, открывая ее, видеть топор, и не кичиться миллионами.

О первом браке Г.З. Тагиева известно, что после смерти жены Зейнаб (она была его двоюродной сестрой) у него осталось трое детей: сыновья Исмаил (р.1865г.), Садых (р.1868 г.) и дочь Ханум (р.1871 г.).

28 июня 1896 г. в Дербенте он вступил во второй брак с Соной-ханум Араблинской (р.1881 г.). Ее отец - Араблинский Балакиши Али-бек (1828-1902), окончив в 1848 г. кадетский корпус, служил в Кавказской армии. Участвовал в венгерской кампании и двух сражениях на Кавказе. С 1898 г. находился в отставке. В светских кругах Араблинская была известна как Софья Владимировна. Женившись на Соной-ханум высоко подняла его авторитет, открыла широкие возможности его предпринимательской деятельности в Дагестане.

В решении социальных про-

блем не только Азербайджана, но и Дагестана большую роль играла нефтяная промышленность Баку, значительная часть которой принадлежала Тагиеву. В 1900 году только в нефтяной промышленности Баку было занято 2585 рабочих-дагестанцев, или 13,7 % всех рабочих нефтяной промышленности. К 1916 году количество рабочих-дагестанцев в нефтяной промышленности Азербайджана возросло до 5328 человек.

Большие богатства Азербайджана и Дагестана были сосредоточены в Каспийском море. Но эти богатства - огромные запасы ценнейших рыб, икры на протяжении многих веков не использовались.

Обладая громадными капиталами, Тагиев реорганизовал промысла в Дагестане, построил бондарный завод. В порту построил специальные пристани для приемки рыбы. Ни одна селедка не могла попасть на рынок без марки Тагиева. Цены на рыбные товары поднялись сразу на 50%. И чтобы рыба не уплывала на частный рынок, Тагиев повысил на 50% оплату рыбакам-красноловцам.

Развитию рыбной промышленности способствовал и построенный Тагиевым в Порт-Петровске холодильник. Построил к нему железнодорожный подъездной путь. Стало возможным экспортировать рыбу в Россию в вагонах-рефрижераторах. Для реализации продукции рыбной промышленности Тагиев максимально использовал и возможности железной дороги, которая соединила Азербайджан и Дагестан с Россией.

Лезгин Абдулкадир Эфендиев работал в Баку геологом, помощником окружного инженера Кавказского горного округа, близко знал Тагиева, имел непосредственное отношение к его деятельности в Дагестане. Эфендиев писал, что до него "рыболовство носило примитивный, кустарный характер. Значение крупного ка-

питалистического предприятия рыбное дело приобретает на территории Дагестана с переходом к фирме "Тагиев и К0" в 1913 г. В то время только на дагестанских сельдевых промыслах Тагиева было занято до 16 тысяч рабочих.

Тагиев сыграл большую роль также в развитии текстильной промышленности в Азербайджане и Дагестане. Мусульмане этих республик получали на саван бязь из России. Но многие религиозные деятели негативно относились к товарам из христианской страны. Тагиев взялся и за эту проблему, решил построить в Баку Текстильную фабрику. Но встретил серьезные преграды. Ему не разрешали строить текстильную фабрику. Завязалась ожесточенная борьба с 28 крупнейшими фабрикантами, во главе с "королем русского текстиля" Саввой Морозовым. В лице Тагиева видели серьезного конкурента. Их тревожила близость к Баку хлопковых плантаций. Они опасались выпустить из рук рынки сбыта в Иране, Турции, Туркестане, Закавказье. Угроза нависла и над рынками сбыта на Ближнем Востоке и в Средней Азии. Дорогими подарками Тагиев добился разрешения на постройку фабрики для выработки только бязи. В результате мусульмане стали покупать бязь Тагиева лучшего качества и по дешевой цене.

Развитие текстильной промышленности в Дагестане также связано с именем миллионера Тагиева. В 1900 г. Решетников, Петрококкино в Порт-Петровске построили текстильную фабрику. Затем фабрика перешла Кюппу, Вильямсу. Но они не смогли организовать развитие производства и реализацию продукции. Хозяева рассчитывали на местную, дешевую рабочую силу дагестанцев, на дешевый хлопок из Ирана. Но эти надежды не оправдались. Фабрика находилась в низкой заболоченной местности. Дагестанцы сюда не шли. Приходилось ввозить рабочих из России. Но русские рабочие вскоре заболели малярией. Посевы хлопка вблизи фабрики только усугубляли болезнь, которая приняла эпидемический характер. Русские рабочие бежали из Дагестана как от чумы. Хозяева фабрики также не сумели закрепиться на персидском рынке. Текстильная фабрика Тагиева в Баку была сильным конкурентом на иранском рынке.

В этой обстановке на арене появился Тагиев - спаситель. В 1914 году "Каспийская мануфактура" перешла к Тагиеву, который за короткое время преодолел все эти трудности, оснастил фабрику самой передовой для того времени техникой, установил ткацкие станки, закупленные в Англии, наладил производство.

Тагиева можно считать выдающимся градостроителем. В 1887 году в Баку жило 20% населения Бакинской губернии. С ростом населения остро встал вопрос о городском транспорте. В 1887 году Тагиев вместе с пятью другими капиталовладельцами создал акционерное общество конно-железных дорог.

В Баку началось сооружение конки. Дорога вступила в строй в 1892 году и произвела настоящую революцию в городском транспорте. Вагоны ташила пара

лошадей. В 1895-1897 годах он выстроил в центре Баку дворец. И использованные при строительстве особняка традиции азербайджанского зодчества сделали здание одним из красивейших в Баку. Дом Тагиева стал примером для подражания, преобразования Баку.

С развитием промышленности, ростом городского населения резко возросла потребность в Баку в питьевой воде. В 1899 г. Тагиев пригласил из Франкфурта-на-Майне известного инженера Вильяма Линдлея, который имел опыт прокладки водопровода в городах Европы. Линдлей нашел в окрестностях Кубы, в 190 километрах от Баку, в местечке Шоллар, шолларскую воду. Отсюда решено было начать строительство водопровода. В январе 1917 года состоялась сдача Шолларского водопровода.

Свои богатства Тагиев использовал в интересах своего народа. Царские колонизаторы жестоко расправлялись с азербайджанцами, Арестованных пантюркистов, панисламистов отправляли в далекую и холодную Сибирь. Тагиев построил в Баку тюрьму, чтобы азербайджанцы отбывали срок заключения на родине.

Он также построил в Москве гостиницу для азербайджанских студентов и отдал на пользование один этаж гостиницы "Континенталь". Приезжим азербайджанцам и дагестанцам Тагиев построил гостиницу даже в Стамбуле.

К Тагиеву с большим уважением относились Александр III и Николай II. На празднование 300-летия дома Романовых со всего Кавказа пригласили только Тагиева.

В строительстве портов и пристаней на Каспии Тагиев также внес свой вклад. Несколько его пароходов расширили судоходство на Каспийском море. Один из них был назван "Лейла" в честь старшей дочери. Пароходы Тагиева связали Азербайджан и Дагестан с Центральной Россией, Средней Азией, Казахстаном, даже со странами Востока и Запада. В Астрахань через море шли преимущественно нефтяные продукты из Баку, Грозного, а также рыба, добытая на промыслах Дагестана, Азербайджана. Обратно доставляли хлопок из Ирана для текстильной фабрики Тагиева.

Строительство железной дороги, которая бы связала Кавказ с Центральными Российскими регионами, было продиктовано рыночными условиями поставки дешевого сырья и сбыта готовой продукции. Тагиев принял участие в строительстве этой дороги.

Владикавказская железная дорога в конце XIX века подошла в Каспийскому морю. 6 ноября 1893 года вступила в строй линия Грозный-Порт-Петровск, в ноябре 1900 г. Порт-Петровск-Баку. Железная дорога соединила Азербайджан и Дагестан не только с районами Северного Кавказа и Закавказья, но и со всей Центральной Россией, странами западной Европы.

Тагиев на свои средства в 1892 году в Мардакане, в 15 км. от Баку, построил и открыл сельскохозяйственную школу для содействия садоводству и виноградарству. Школа имела два класса на 40 учеников каждый, с отдельной

комнатой для учебных пособий и библиотекой. При школе было 10 десятин земли под разные опыты. Для работы он пригласил известного специалиста Г.Кинуема. Школа Тагиева подготовила первых высококвалифицированных специалистов, оказавших заметное влияние на развитие садоводства и виноградарства. Она стала образцовой на Кавказе. С помощью Тагиева и в Дербенте открылась школа виноделия, садоводства и виноградарства.

Тагиев был выдающимся представителем передовой педагогической мысли. Он выделял огромные средства, больше, чем правительство, на развитие просвещения, культуры, науки, подготовки национальных кадров.

24 апреля 1896 года Тагиев обратился к попечителю Кавказского учебного округа К.Т.Яновскому с просьбой разрешить открыть женскую школу для девочек-мусульманок.

29 апреля 1896 г. купец первой гильдии Тагиев обратился также в Бакинскую городскую управу с просьбой разрешить ему открыть за свой счет русско-мусульманскую школу с пансионом на 20 пансионатов.

Открытие школы для девушек Тагиев обосновывал необходимостью решения проблем общества и укрепления семьи у мусульман. Но фанатично настроенная часть духовенства была разгневана начинанием Тагиева.

Были совершены оскорбительные акции, - ворота вымазали нечистотами, угрожали поджечь дома. Тагиев не отступал, продолжал отстаивать свои передовые педагогические идеи.

Он решил заручиться поддержкой известных ученых-арабистов, послал моллу Иирза Магомед-оглы в паломничество по святым местам: В Мекку, Медину, Кербалу, Хорасан, Каир, Стамбул, Тегеран, чтобы встретиться с самыми уважаемыми в исламском мире религиозными деятелями и получить от них официальные документы о том, что девушки-мусульманки, как и юноши, могут учиться в современных школах и что ничего противного шариату и адатам в этом нет. Молла Мирза блестяще выполнил поручение Тагиева. Он привез письменное разрешение от восьми самых известных в то время ученых-арабистов.

Еще при жизни Александра III Тагиев обратился к Императору с просьбой открыть в Баку школы для девочек-мусульманок, чтобы они могли учиться на родном языке. Император отверг эту просьбу. В связи с коронацией Николая II, Тагиев в 1896 году послал его жене очень дорогой подарок и просил ее содействовать открытию Бакинской русско-мусульманской женской школы. Чтобы умиловить царицу, Тагиев ходатайствовал о присвоении школе имени Александры Федоровны. Через два года было получено разрешение на строительство школы. В 1900 году школу построили за 184000 рублей. Школа находилась на Николаевской улице. (Сейчас здесь размещается Институт рукописей Академии наук Азербайджана.)

Адиль-Герей ГАДЖИЕВ.
(Окончание в следующем номере)

Dağıstanın və Rusiyanın görkəmli tarixçilərindən sayılan, Qafqazda, Avropa, Orta Asiya və Yaxın Şərq ölkələrində yaxşı tanınan məşhur şərqşünas, tarix elmləri doktoru, professor Amri Şixsaidovu təsadüfən alimlər alimi adlandırmamışlar. Vaxtilə onun babalarını - Qafqazda müridizmin banisi və İmam Şamilin müəllimi olmuş məşhur alim Şeyx Məhəmməd Yarağvini, həmçinin XIX-XX əsr mənbələrinə adı "böyük Qafqaz alimi" kimi düşmüş mütəfəkkir, şair və maarifçi Alqadar Həsən əfəndini belə adlandırmışdılar. Ömrünün 80-ci baharına qədəm qoymuş Amri Şixsaidov indiyədək çap olunmuş 350 elmi əsərin (onların 20-si irihəcmli monoqrafiyalardır), Dağıstanın orta məktəbləri üçün tarix dərslərinin və dərş vəsaitlərinin müəllifidir. O, həmçinin ali məktəblərdən ötrü nəzərdə tutulmuş dərslərlərin ayrı-ayrı bölmələrini qələmə alıb.

1954-cü ildən Rusiya Elmlər Akademiyası Dağıstan Elm Mərkəzinin Tarix, Dil və Ədəbiyyat İnstitutunda (hazırda Tarix, Arxeologiya və Etnoqrafiya İnstitutu) çalışın, 25 il institutun Şərq əlyazmaları şöbəsinə, 35 il tarix və arxeologiya ekspedisiyalarına rəhbərlik edən, 40 ildən çox Dağıstan Dövlət Universitetində dərş deyən, Şimali Qafqaz xalqlarının tarixinin öyrənilməsinə böyük töhfələr verən Amri Şixsaidovun əsərləri Mahaçqala ilə yanaşı Moskva, Sankt-Peterburq, Alma-Ata, London, Paris, Berlin, Budapeşt, Oslo, Monreal, Tel-Aviv, Əmman şəhərlərində də işıq üzü görüb.

Dünya şöhrətli alim A.Şixsaidov Rusiya Federasiyasının və Dağıstan Respublikasının əməkdar elm xadimi fəxri adlarına, Rusiya Federasiyasının Dövlət Mükafatına, "Xalqlar dostluğu" ordeninə, beynəlxalq qrantlara layiq görülüb.

Alim haqqında dərc olunmuş məqalələrdə əsasən onun elmi fəaliyyətindən söhbət açılır, həyatından isə təsadüfi hallarda, həm də cəmi bir neçə cümlə yazılır. Amma A.Şixsaidovun həyat yolu ilə bağlı maraqlı epizodlar az deyil.

BİR EPİZOD

Amri Şixsaidov 1928-ci ildə qədim Dərbənd şəhərində, Dağıstanın ilk səhiyyə naziri Rza Şixsaidovun ailəsində həyata göz açıb. Atası 1911-ci ildə Tiflis gimnaziyasını qızıl medalla bitirərək, Sankt-Peterburq Hərbi-Tibb Akademiyasına daxil olmuşdu. 1916-cı ildə akademiyanı da qızıl medalla başa vuran R.Şixsaidov bir müddət Qafqaz cəbhəsinə hərbi xidmətə göndərilmiş, lakin Dağıstanda yoluxucu xəstəliklər şiddətləndiyinə görə geri çağırılaraq, Kürə Dairəsi Səhiyyə İdarəsinin rəisi təyin edilmişdi. Burada yeni və böyük bir xəstəxana tikdirib işə salan, yoluxucu xəstəliklərlə mübarizədə fərqlənən Rza 1921-ci ildən Dağıstanın ilk xalq səhiyyə komissarı vəzifəsində fəaliyyətini davam etdirmişdi.

Yoluxucu xəstəliklərin müalicəsindən ötrü kəşf etdiyi nadir dərmanları əvvəlcə öz üzərində sınaqdan keçirən və nəticədə sağlamlığını itirən, 1930-cu ildə 39 yaşında dünyasını dəyişən R.Şixsaidov vəfatından bir neçə gün əvvəl həyat yoldaşına vəsiyyətində: "Çalış, oğlumuz Amri təhsil alıb həkim kimi xalqa xidmət etsin. Bizim həkimlərə, tibb alimlərinə ehtiyacımız çoxdur", - demişdi. O vaxt iki yaşında olan Amri 1945-ci ildə orta məktəbi bitirəndə atasının sözlərini ona xatırlatmışdılar. Amma elmə böyük həvəsi olan gənc səhiyyəni deyil, başqa sahəni seçərək, Leninqrad Universitetinin şərqşünaslıq fakültəsinə daxil olur. Alqadar Həsən əfəndinin oğlu, tanınmış alim Əli Həsənov da vaxtilə həmin fakültəni bitirmişdi. Burada A.Şixsaidov dünya şöhrətli akademiklər İ.Y.Kraçkovskidən, V.V.Struvedən və İ.A.Orbelidən dərş alır.

1951-ci ildə universiteti müvəffəqiyyətlə bitirən gəncin ərəb dilinə meyl göstərməsi təsadüfi deyildi. O, XIX əsrdə bütün Qafqazda məşhur olmuş babaları Şeyx Məhəmməd Yarağvini və Alqadar Həsən əfəndinin ərəbcə yazdıqları əsərləri oricinaldan oxumaq, həm Dağıstan, həm də ərəb müəlliflərinin bu ölkənin orta əsrlər tarixinə dair qiymətli əsərlərini üzə çıxarıb, xalqa çatdırmaq istəyirdi. İstək onu 1954-cü ildə Rusiya Elmlər Akademiyası Dağıstan Elm Mərkəzinin Tarix, Dil və Ədəbiyyat İnstitutuna gətirdi.

DAĞISTANI DÜNYAYA TANIDAN AMRI

İnstitutda çalışdığı 54 il ərzində aparıldığı fundamental tədqiqat işləri ilə o, Dağıstanı bütün dünyaya tanıtdı. Bu, təkə tarix elmləri doktoru, akademik, Rusiya Federasiyasının və Dağıstan Respublikasının əməkdar elm xadimi Məhəmməd Həsənovun fikri deyil, həmçinin Dağıstanın və Rusiyanın bir çox alimlərinin fikridir. A.Şixsaidov buna Dağıstanın min illik orta əsrlər tarixini və mədəniyyətini Şərq ölkələrinin tarixi və mədəniyyəti ilə əlaqəli şəkildə öyrənməklə nail olub. O, Dağıstanla yanaşı Şimali Qafqazın tarixinin öyrənilməsinə də böyük əmək sərf edib. Onun elmi fəaliyyətində islam tarixinin və

Dağıstandakı ərəb əlyazmalarının öyrənilməsi də xüsusi yer tutur. A.Şixsaidovun elmi əsərlərində V-XV əsrlərdə Dağıstanda cəmiyyətin inkişafı, onun tarixi coğrafiyası, ölkənin sosial-iqtisadi vəziyyəti və xarici ölkələrlə əlaqələri geniş tədqiq edilmişdir.

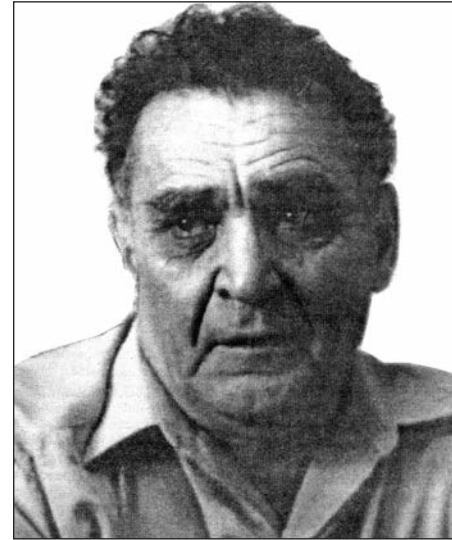
Görkəmli alimin öz ölkəsini dünyaya tanıtmış "Dağıstanda islamın yayılması (VII-XV əsrlər)", "Dağıstan X-XIV əsrlərdə", "Dağıstanın epigrafiya abidələri", "Kitabələr danışıq", "Dağıstan tarixi", "Şimali Qafqaz xalqlarının tarixi (Qədim dövrlərdən XVIII əsrin sonunadək)" kitabları bir neçə dilə tərcümə olunub. O, həmçinin X.X.Ramazanovla birlikdə qələmə aldığı "Cənubi Dağıstanın tarixi oçerkləri", M.Q.Hacıyev və O.M.Davudovla birgə yazdığı "Dağıstan tarixi (Qədim dövrlərdən XV əsrin sonunadək)" kitablarının müəllifidir. Onun Moskvanın "Nauka" nəşriyyatı tərəfindən çapdan buraxılmış başqa kitabları ilə yanaşı "Dağıstan tarixi əsərləri" kitabı da bir çox ölkələrdə elmi ictimaiyyətin böyük marağına səbəb olub.

Tarix elminə verdiyi töhfələrə görə

nışır" və "Dağıstanın epigrafiya abidələri" kitablarında ətraflı məlumat verilmişdir.

KİTABƏLƏR NƏDƏN DANISIQ?

Hələ ərəb işğalınadək alimləri, şairləri, memarları, sənət adamları ilə seçilən Ləzgistan VIII əsrin sonunadək ləzgi əlifbasından istifadə edirdisə, həmin dövrdən məcburiyyət qarşısında qalaraq, həm də ərəb əlifbasından istifadə etməyə başlayır. Beləliklə, ləzgilər min il əcəm əlifbasından istifadə edirlər. Qədim kitabələrdən, məsələn, 788-ci ildə Cənubi Dağıstanın Quruş kəndindəki Hacı Zəngi Baba piriinin divarındakı daş üzərində həkk olunmuş mətnəndə görüldüyü kimi, əcəm əlifbasında boğaz səslərini əks etdirən 12 hərf ləzgi (alban) qrafikasının, qalanları isə ərəb qrafikasının hərflərindən ibarət idi. XI əsrdən başlayaraq ləzgilər ana dilində kitabları tam ərəb əlifbası ilə qələmə almağa başladılar. A.R.Şixsaidovun aşkar etdiyi, üzərində XII-XIV əsrlərdə ana dilində yazılmış mətnlər olan kitabələr də bunu təsdiq edir. Hələ XIII əsrdə fransız səyahətçisi Gilyom de Rubruk yazmışdı: "Lə-

MƏŞHUR LƏZGİLƏR HAQQINDA BİLMƏDİKLƏRİMİZ

ALIMLƏR ALİMİ

Amri Şixsaidovu əsl qəhrəman adlandırmaq olar. İlk dəfə olaraq məhz o, Dağıstanın min illik dövrünün tarixini, mədəniyyətini tədqiq edib üzə çıxarmış, ərəb dilindən şərhlərlə tərcümə etdiyi "Dağıstan tarixi", "Dərbəndnamə" (ərəb məxzələri) kitablarını, orta əsrlər müəllifi Mahmud əl-Ləzgi əl-Xinaluğunun XIV-XV əsrlərdə Şərq Qafqazda baş vermiş hadisələrə dair kitabını xalqa çatdırmışdır. İlk dəfə olaraq A.Şixsaidov orta əsr ərəb müəlliflərinin və yerli müəlliflərin Dağıstana dair əsərlərini aşkara çıxarmışdır. O, öz elmi axtarışları ilə Dağıstanda ədəbiyyat XIX əsrdə yaranmışdır fikrini alt-üst etmiş, bəzi Dağıstan xalqlarının ədəbiy-yatının X-XI əsrlərdə yarandığını, ləzgilərin isə hələ V-VII əsrlərdə milli ədəbiyyata malik olduğunu sübuta yetirmişdir.

Dağıstanın orta əsrlər tarixinə dair ərəb əlyazmalarını birinci olaraq araşdıran Amri Şixsaidov uzun illər tarix və arxeologiya ekspedisiyalarına rəhbərlik edərək, yüzlərlə qədim əlyazmalarını, ərəb epigrafiya abidələrini, sənədlərini, köhnə kitabları üzə çıxarmış, Dağıstan Elm Mərkəzinin əlyazmaları fondunu daha da zənginləşdirmişdir. Bundan əlavə o, orta əsrlərdə Dağıstan xalqlarının dilərində və ərəb dilində qələmə alınmış yüzlərlə kitabə taparaq, respublikanın elm mərkəzinə təqdim etmişdir. Alim ilk dəfə olaraq Dağıstanın orta əsrlərə dair yazılı abidələrinin təsnifatını verərək, kataloqlaşdırmışdır. Ərəb epigrafiyasına dair əksər kitablar haqqında onun Mahaçqalada və Moskvada çap olunmuş "Kitabələr da-

zgilərin çoxlu və qiymətli əlyazma kitabları var. Onlar bu kitabları böyük məhəbbətlə oxuyur və qoruyurlar." XIII əsrin ərəb tarixçisi Zəkəriyyə əl-Qəzvininin verdiyi məlumatlara görə həmin dövrdə ərəb müəlliflərinin islama aid çox qiymətli iki kitabı ərəb dilindən ləzgi dilinə tərcümə olunmuşdu. Onun yazdığı kimi, o vaxt məşhur vəzir Nizam ül-Mülkün Dərbənddə və ətraf kəndlərdə tikdirdiyi mədrəsələrdə dərslər ərəb və ləzgi dillərində keçilirdi.

X-XV əsrlərdə yaşayib yaratmış ləzgi şairlərindən və alimlərindən Hakim ibn Ağa əl-Axtı, Abu-u-Fadl Xalif ibn Əli Ləzgi, Abul Fərəc əd-Dərbəndi, Hakim ibn İbrahim əl-Ləzgi əl-Xinaluği əd-Dərbəndi, Abdullah əl-Ləzgi, Musa əl-Ləzgi, Yusuf əl-Ləzgi əd-Dərbəndi, Sədrəddin Süleyman əl-Ləzgi, Nuriddin ibn Nurullah Ləzgi, Abdulrəşid ibn Salih Ləzgi, Mazan Kürel, Məhəmməd Həsən Xudatvi və başqaları Volqaboyu, Orta Asiya və yaxın Şərq ölkələrində də şöhrət tapmışdı. Yusuf əl-Ləzgi əd-Dərbəndi Hindistanda ad çıxarmış, Bəhrəm şahın saray şairi olmuşdu.

Amri Şixsaidovun üzə çıxardığı ərəbdilli epigrafiya - daş, ağac və metal əşyalar, köhnə qəbir daşları üzərində həkk olunmuş yazılar Ləzgistan və Dağıstan tarixi ilə bağlı bir çox digər məsələləri də şərh etməyə imkan verir. Xkem, Gelməs, İxrek, Kara Kürə, Lutkun, Riça, Tpiq, Küçxür, Şimixür, Saxur, Arxit, Xnov, Xiv kəndlərində, Axtı, Qurah şəhərlərində və başqa yerlərdə X-XV əsrlərə aid qala, məscid, minarə divarlarında aşkar olunmuş

Tarixini sevməyən xalqını da sevməz.

A.ŞIXSAİDOV.

kufi yazılarında o dövrün məşhur ləzgi və Dağıstan memarlarından Qaydan, Xursan, İshaq Həsənov, Aşılaxa, Sartan, Tasci, Abdul, Abakar, Məhəmməd, Hacı kimi memarların və bir çox ustaların adları əks olunub.

Bəzi kitabələrdə müharibələr və məşhur sərkərdələr haqqında məlumatlar verilir. Məsələn, Xiv rayonunun Arxit kəndində 1336-cı ildə bir baş daşı üzərində həkk olunmuş mətnəndə burada "Çakukun oğlu, gözəl, qədd-qamətli, güclü, səxavətli, alicənab, ağıllı, uzaqqörən, yoxsulları sevmən, böyük süvari qoşununun başçısı sərkərdə əmir Abakar"ın uyuduğu məlum olur.

Bütün bunlarla yanaşı ləzgilərin X əsrə aid Kara Kürə məscidində aşkar edilmiş, Dağıstanda və xaricdə analoqu olmayan nadir paleoqrafik yazılar da böyük qürur hissi doğurur. XI əsrdə tikilmiş İxrek məscidi müxtəlif əsrlərə aid yazıların saxlanc yerinə çevrilib. 31 yazıdan 15-i XI-XV əsrlərə aiddir. Qədim ləzgi kəndlərində yüzlərlə belə epigrafiya abidələri neçə əsrlərdir Qafqaz tarixinin bir hissəsini yaşadır.

TARİXİ YAŞADANI TARİX YAŞADAR

Tarixi öyrənmək azdır, onu yaşatmaq da bacarmaq lazımdır. Professor Amri Şixsaidov tarixi yaşatmaqda çoxlarına nümunə göstərir. Onun beynəlxalq səviyyədə gördüyü işlər, dünyanın tanınmış alimləri ilə birgə fəaliyyəti buna sübutdur. A.Şixsaidov Fransa, Almaniya, İngiltərə, Sankt-Peterburq, Tatarıstan, Başqırdıstan və Özbəkistan alimləri ilə birlikdə Rusiyada və Orta Asiyada XIII-XX əsrlər islam mədəniyyətinə dair kitabların yazılıb çap edilməsində böyük rol oynayır. Bu seriyadan kitabların I cildi 1996-cı ildə Berlində ingilis və alman dillərində işıq üzü görüb.

Uzun illər Avropa Ərəbşünaslar və İslamşünaslar İttifaqının (Brüssel) İngiltərədə nəşr olunan "Mərkəzi - Asiya icmalı" jurnalının redaksiya heyətinin üzvü olmuş professor A.Şixsaidovun bir sıra xarici mətbuat orqanlarında dərc edilmiş məqalələri ingilis, fransız, alman, ərəb alimləri tərəfindən yüksək qiymətləndirilib. 2004-cü ildə onun alman alimi, professor M.Kemperlə birlikdə tərcümə etdiyi çox qiymətli bir kitab Berlində çap edilərək elmi ictimaiyyətə çatdırılmışdır. Bu, Dağıstanın Durgeli kəndindən olan böyük alim Nazirin əsəridir. Həmin əsərdə X-XIX əsrlərdə yaşamış, ərəb dilində yazıb-yaratmış 220 Dağıstan aliminin həyat və yaradıcılığı haqqında məlumat verilib. Belə səmərəli fəaliyyətinə və elmi nailiyyətlərinə görə A.Şixsaidov Beynəlxalq İNTAS Mərkəzinin qrantına layiq görülüb.

Professor A.Şixsaidovun elmi fəaliyyətində bir cəhət də diqqəti cəlb edir. O dünyanın 40-a yaxın universitetində mühazirələrlə çıxış etmişdir. Alimin Moskva, Sankt-Peterburq, Alma-Ata, London, Paris, Berlin, Budapeşt, Oslo, Əmman universitetlərində çıxışları ayrıca nəşr olunmuşdur. Onun aspirantları sırasında İordaniya, Misir, Orta Asiya ölkələrinin yetirmələri olan neçə-neçə gənc var. Sonuncu dəfə Əmman universitetində mühazirə oxuyandan sonra bir ərəb tələbəsi ona yaxınlaşıb deyir: "Siz tarixi, ərəb dilini və mədəniyyətini yaşadan alimsiniz. Ona görə də mən və bəzi tələbələr Sizin aspirantınız olmağı arzulayıırıq. Bu, bizim üçün böyük şərəf olardı." Görkəmli alimlə tanışlıqdan, elmi rəhbər, elmi opponent, məsləhətçi kimi onun köməyindən şərəf duyanlara dünyanın bir çox ölkələrində rast gəlmək olar.

Müzəffər MƏLİKMƏMMƏDOV

КЪАДАРДАЛ ГЪАЛТАЙЛА ТИМИЛ ХАЛКЪАР ГЫКІ ТАЙИНАРЗАВА?

■ Са къадар келдайбуру редакци-ядиз ихътин суал гун дуьшуьшдин кар туш. Эхиримжи йисара бязи гьукуматри къадардал гьалтайла тИмил халкъарихъ авсиятда къарар къабулнава. Идалди абуру къадардал гьалтайла тИмил халкъ низ лугъуз жеда суалдизни жаваб ганва. Мисал яз Россияди къабулнавай бязи къарарар къалуриз жеда. Авайвал лагъайтIа, РФ-ди эхиримжи йисара ихътин халкъариз генани мукъувай къайгъударвал къалурзава. 1999-йисан 5-мартдиз Госдумди къабулай "Россиядин Федерациядин къадардал гьалтайла тИмил тир чкадин халкъарин ихтиярар хуьнин гьакъиндай" къарардини и кар мад гилера тести-къарзава.

И къарардалди къадардал гьалтайла тИмил тир чкадин халкъар гьикI тайинарзавайтIа фикир гун. Документ-да кхьенвайвал, къадардал гьалтайла тИмил тир чкадин халкъарик чпин бубайрин чилерал яшамиз жезвай, чпин адетдин яшайишдин къай-даяр, майишатдихъни сенятрихъ машгъулвилер хвенвай, къадар 50 агъ-зурдалай тИмил тир халкъар акатза-

ва. И къарарди агъалийрин составдин надирвал асасдиз къачуна Дагъус-тандиз вичин къадардал гьалтайла тИмил халкъар кьилди тайинардай ихтиярар ганва. Республикадин гьук-куматди и кар кьилиз акъудайдалай къулухъ Дагъустандин къадардал гьалтайла тИмил халкъарин тIварар Россиядин Федерациядин и жуьре-дин халкъарин умуми сиягъдиз алава хъувун къарардиз къачунва.

РФ-дин талукъ къарардив Дагъус-тан гьикI эгечIнава? Са йис алатайла, 2000-йисан 18-октябрдиз Дагъустан-дин гьукуматди "Дагъустан Респуб-ликадин къадардал гьалтайла тИмил тир чкадин халкъарин гьакъиндай" къарар къабулна. И къарар асасдиз къачуна республикадин къадардал гьалтайла тИмил халкъар аварар, лезгияр, даргияр, азербайжанвияр, къумукъар, лакар, табасаранвияр, нокъяар, агъулар, рутулар, цIахурар, урусар, татар, чеченар-аккинар тир-ди тайинарнава. Им бегъем къарар туширди гьасятда къатIуниз жезва. Сад лагъайди, и сиягъдик чкадин ту-шир халкъарни акатнава. Къвед лагъайди, Госдумдин къарарда къа-

лурнавайвал, чпин къадар 50 агъзур-далай тИмил тир халкъариз къарар-дал гьалтайла тИмил халкъар лугъ-узва. Амма Дагъустанда тIварар и сиягъда гьатнавай халкъарикай авар-рин, лезгийрин, даргийрин, къумукъ-рин гьар садан къадар са шумуд виш агъзур я. Азербайжан, табасаран, лак халкъарин гьар садан къадар 100 агъ-зурдалай фадлай алатнава. Чеченар-аккинар 87,9 агъзур кас я. Аквазвай-вал, и халкъар вири Дагъустандин къадардал гьалтайла тИмил ваь, чехи халкъар я.

Агъулар, татар, цIахурар ва руту-лар лагъайтIа, гьакъикъатдани Дагъ-устандин къадардал гьалтайла тИмил халкъар я ва абурун статус дуьздаказ тайинарнава. 2002-йисан статистикадин малуматрив гекъигай-ла Дагъустанда агъулрин къадар 28 агъзур, татрин къадар 3,37 агъзур, цIахуррин къадар 8,17 агъзур, руту-рин къадар 24,3 агъзур я. РФ-дин къарар асасдиз къачуртIа, Дагъус-тандин мад 17 халкъ къадардал гьал-тайла тИмил халкъарин сиягъдик акатна кIанзава: анди, арчи, ахвах, багулал, годоберин, гунзиб, дидой

(цез), къайтагъ, тиндал, чамалал, къабачи ва мсб. Гьа икI, санлай къачур-ла РФ-дин къадардал гьалтайла тИмил халкъарин умуми сиягъдик Дагъустандин 21 халкъдин тIварар гьатна кIанзава.

Са месэла рикIелай ракъурна кIан-завач. РФ-дин къарарди и халкъар хуьдай мумкинвал гузва. А халкъар-ин чIал, меденият, адетар хуьн па-тал гьукуматдин бюджетдай милли-он манатралди пулар ахъайзава. Та-рихди ганвай и шанс гьилий акъу-дайтIа, а халкъар юхдиз акъатда. И кар делилрини субутзава. 1938-йисуз Дагъустанда чпин къадар 4,1 агъзур тир ботлихар гила михъиз юхдиз акъ-атнава. 1938-йисуз и республикада 17,2 агъзур къайтагъар яшамиз жез-вайтIа, 2002-йисан делилралди абу-рукай виш касни амач. Тиндалар 5,8 агъзур тир, 2002-йисуз 50 касни амач. Санлай 11 халкъ лап мукъвара юхдиз акъатдай йикъал атанва. И кардин вилик пад къун патал Дагъустандин гьукуматди РФ-дин къарардикай ге-рек тирвал менфят къачуна кIанзава.

М.МЕЛИКМАМЕДОВ

ДАГЪУСТАНАДАЙ КХЪИЗВА...

ШАЛБУЗ ДАГЪДИН ПИРЕРАЛ ФИЗВА

Эхиримжи йисара лезгийрин пак чилерал алай Шалбуз дагъдин пирерал къвезвайбурун къадар са шумудра артух хьанва. Фейи къванбур гьейранарза-вай, кукIвар авай чIехи къайиринни рагарин къула авай Эренлар пирел, Гьасан бубадин ва Сулейман бубадин пирерал Шалбуз дагъдин са акъван регъят тушир рехъ атIуз рикIера михъи мурадар авай гзаф зияратчияр Къафкъаздин республикайрай хъиз, Юкъван Азиядин, Европадин уьлквейрайни къвезва. Гьавилай ина йиф акъуддай зияратчияр патал кIвал ва къве мертебадин мискIиндин дараматни эцигнава, турбайра аваз дагъдин булахдин къайи яд, электрик-дин экверин линия гьанва ва маса къулайвилер теш-килнава.

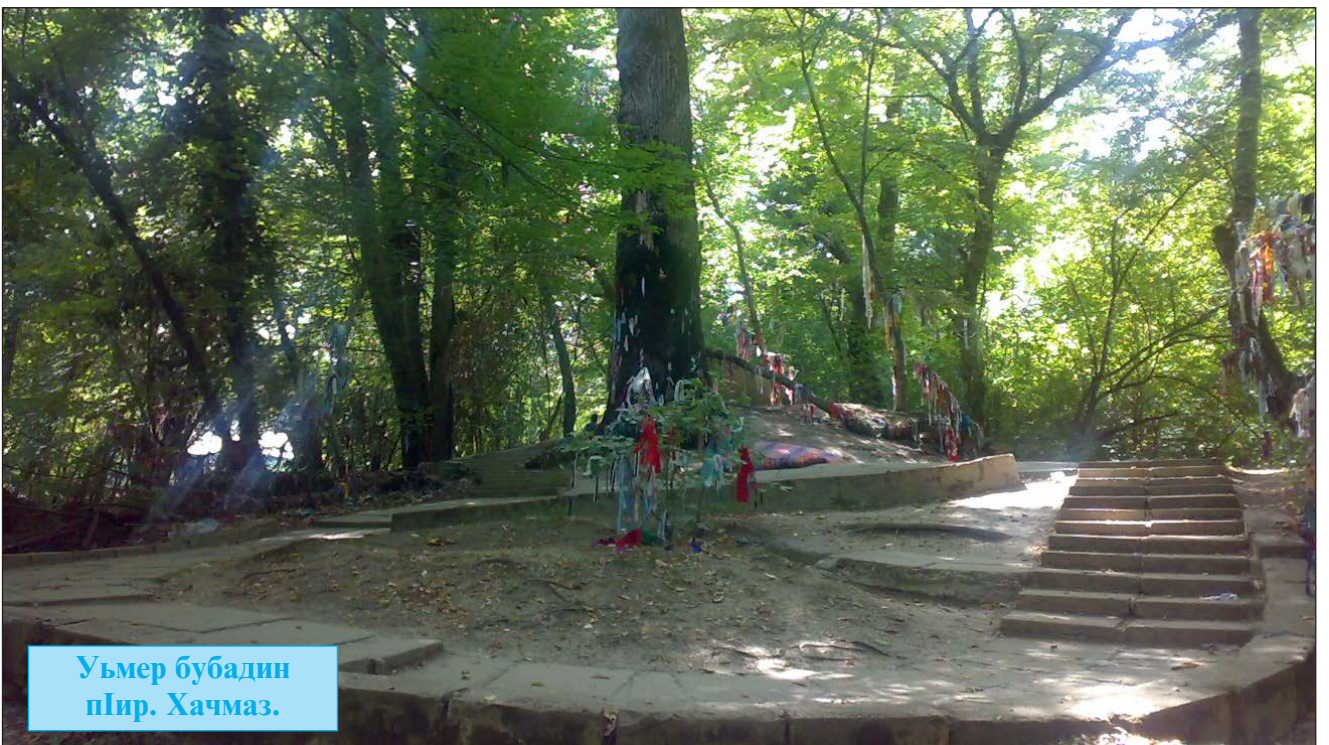
КЪВЕДАКАЙНИ ЧЕМПИОНАР ХЪАНА

И мукъвара Украинада ветеранрин арада къезил атлетикадай дуьньядин чемпионат кьиле фена. Уру-сатдин командадик кваз и акъажунра къве лезгиди - Дербентдай тир Магъарам Гьасанханова ва Магъачкъаладай тир Саид Саидовани иштиракна. Абурукай къведакайни дуьньядин чемпионар хъана.

*Къасум МЕГЪАМЕДХАНОВ,
Дагъустан Республикадин
Дербент шегъер.*

Виш йисарин
Дербент кIеле

Уьмер бубадин
пир. Хачмаз.

Гьина гьахъ аватIа,
гьана бахтни ава.

Лезги халкъдин мисал.

ЗАЗ ДУЪНЪЯДИН ВИРИ ЧИНАР АКУНА

СЕДАКЪЕТ КЕРИМОВА

АМУКЪДАЙДИ КЪВЕ ЦАР Я

Ша, дагълариз акъатин чун ягъиз ял,
Алатдайвал чи чандавай вири тIал,
Аквада чаз чи къакъанрин шумуд цIал,
Синер - къванер, пенер - махпурд къацар я.

Са пата циф къекъведай, са пата рагъ,
Яд хъваз къведай къветер, свелер латарал,
Гзаф ава убаяр чи патара,
Гъуцар сувун рикI алайди Лацар я.

БалкIанри чун, харудаказ чамарриз,
Сал рубштерай авудайла кIамариз,
Вахт жагъидан фикирризни, гъамариз,
Лугъуз жени дуъньяд крар яцар я?

Цуьк авачир жагъидач ваз чил са чIиб,
Лезги руша яд гайила ваз са пIиб,
Зурзада вун, акъунвайд хъиз рикIе риб,
Агъ, марвард цуьк, вун хуъзвайди цацар я.

Суварин лар акурла вун жедат мат,
Живер вичел ацукънавай шумуд къат,
Чарчарди ваз - чархарилай хъанвай кват,
Лугъуда хъи, чи чил къацIи-къацIар я.

Аялар хъиз чун - вегъенвай гъебедиз,
Аватайла чепелукърин лепедиз,
Генг яйлахар куьчар жени гебедиз?
Чун паталди абур халкъайд Гъуцар я.

Иер я хупI чи чил дагъдин кукIвалай
Чукур тийиз къушар чпин муквалай,
Цуьквед клунчIар кIватIин чна муквалай,
Яргъал фейтIа, уьленар я, нацIар я.

Вил тахъана гъич бахтунин паярал,
Лугъун тийин, фена уьмуьр къаярал,
ЦIун пепе хъиз гъалч хъайтIани цIаярал,
Шаирдилай амукъдайди къве цар я.

ТАДИВАЛ

Гъар са кардиз чара ава дуъньяда,
Гур селлерин эхир секин вацIар я.
РикI хадайбур пара ава дуъньяда,
Залан гафар сагъ тежедай къацIар я.

Хъсан кардиз къимет гудач гъар сада,
Сая крар сая ксар паталд я.
Са береда чи чIал хвейи къегъалрал
Кагъалбуру тIвар илитIнай: "кIватIал я".

Залпанд гъилляй ахъай мийир сабурдин,
Дуз рекъихъни синтIар жедат, легъв жедат.
Гъар гафуниз фикир гумир регъезвай,
Регъуьхбандихъ вичиз дигай регъв жедат.

Тарци нагагъ гъайитIани майва бул,
Бегъер вири багъманчидив агакъдач.
Аллагъд патай я, лугъуда, жумартвал,
Гъар касдилай захавилер алакъдач.

Ширидин цар туькIуьр жедач гъардавай,
Хци жедач къелем, къилав гуналди.
Гъар кIанивал муьгъуьббатдал элкъведач,
Гъар кIарасди чим гудач цIай къуналди.

Вуна дустар багънадилай атIумир,
Элекъун я гъар са хъилен эхир къил.
Уьмуьр тирвал чуькъвейтIани тIалари,
Дуъньядикай атIайди туш садан вил.

Уьмуьрдин рехъ гъикъван яргъи хъайтIани,
А къил адан чаравал я, рекъин я.
Бес вучиз икI тадивал кваз ава чун,
Гъар са кардал кIвачин я чун, рекъин я...

РАГЪДАНИН ГЪУЬЛ

Рагъданин гъуьл ухшар я хупI никIериз.
На лугъуди, туна къизил къапуна,
Юзурзава са ни ятIа гъапуна.

Рагъданин гъуьл фикирар хъиз рагъданин.
КIан я рикIиз уьмуьрдин дад, тIям галай,
ЦIийиз кварцIай акъуднавай чIем галай.

Рагъ гъахънава чIехи гъуьлуьн къужахда,
Къугъваз вили ятаривди аял хъиз,
Гагъ мукъув къез, гагъ къакъатиз хиял хъиз.

Рагъданин рагъ - чар авай фу бадедин,
Гъуьм галуькIиз, атир чIиз чразва,
"Зун неъ" лугъуз ам цаварай хуьрезва.

Рагъданин гъуьл ухшар я чи рикIериз.
ТIурфан къведа секинвилеин гуьгъуьнай,
Бахтлуьвилеин къил гъинватIа, гуьгъ гъина?

ИХТИПАТА ДУСТАРИЗ

Лезгидилай чан-рикI ийиз алакъдач,
Алахъдач ам хуьтуьл гафар мецел гъиз.
Ширидаказ, верцидаказ рахана,
Кар аквадач ада садра мез-гъвелиз.

РикIевайди мецел гъана гъасятда,
Гафаривди гапурди хъиз ягъада.
Анжах садан рак къазади гатайла,
Агатна фад, ам адан цIал ргада.

Гафарив ваъ, акъулдив кар аквадай,
Ухшар я ам тариф тецир устIардиз.
И жуьреда сейли хъанва лезгийар,
Гъа идакай ихтилата дустариз.

СА УЬМУЬР ВУЧ Я КЪВАН...

Са уьмуьр тIимил я са рикIин къастар
КIандайвал хуьз, къилиз акъудун патал.
Са уьмуьр тIимил я, жува кутур багъ,
Бегъерда гъатайла агудун патал.

Са уьмуьр тIимил я и дуъньяд крар
Акъулдив, камалдив фагъумун патал.
Са уьмуьр бес жедач гъахъни гъахълувал
КъатIана, дуьзвилеихъ алахъун патал.

Са уьмуьр куьруь я, са гатун йиф къван,
Гъиссера ял туна, чир жеч феи пад.
Жегъилвал - фад атIай яру некъи я,
Пузаррал амуькда адан верци дад.

Са уьмуьр вуч я къван, аватIа эгер
Ви хуьтуьл гъиссериз ийидайд авхар.
Ашкъидкай галатайд хъана лагъайтIа,
ЧIалахъ жез тахъурай, махар я, махар.

Са уьмуьр мад кIандай, вил ацIудайвал,
Яраб вуч аматIа вилериз акъвар?
Секинвал ганач хъи, кат-галтугри заз,
Са уьмуьр вуч я къван? - Са вилин ахвар...

СА КЪУЬН КIАНДА

Чуькъвейла хур хажалатри, тIалари,
Элкъуьрна рикI цIарце турла къалари,
Гатайла вун гафарин зарб тIвалари,
Са къуьн кIанда, къил эцигна ишедай.

Ялгъузвили вегъейла вал душман хъиз,
Йиф чIичI ийиз алахъайла пашмандиз,
Лугъуз жени гъар рак гатай мугъмандиз:
Са къун авач къил эцигна ишедай.

Элкъвенва зун зулун хъипи пешериз,
Зарул хъана ишезва рикI тешердиз,
Марфарини лугъуьва зи пенжердиз:
Са къуьн аван къил эцигна ишедай?

Заз дуъньядин вири чинар акуна,
За дустарин виш хци хъел акъуна,
Зун са куьнин гъавурда геж акъуна:
Са къуьн хъанач, къил эцигна ишедай.

Шадвилери асунайтIан зи бине,
Бахтлуьвилеин ацIайтIани и дине,
Айиб мийир, чан хайибур, зун куьне,
Са къуьн кIанда, къил эцигна ишедай.

ЛЕКЪЕРИН ЛУЖАР

Вил вегъена Нисин дагъдин синелай,
Шумудни са дагъ хвена за син алай,
Къефледи хъиз Къулан вацун винелай
Чарх ягъизвайд чи лекъерин лужар тир.

Сад-садавди агатнавай стхаяр,
Къакъан дагълар къунвай чпиз архаяр,
КIватIал хъана вили цавун кавхаяр,
Садвал авай чIехи элдиз ухшар тир.

ИкI хъайид тир чунни яргъал чIавара,
Сад тир чи чил, мел-мехъерар, суварар.
Ни лугъуда, хайиди чи луварар
Къеци Теймур, пехъи Надир, Къажар тир?!

Вилив хвена лекъер лезги эллерин,
Суракъна за дегъ чIаварин гелерин,
Ша, мад чна къегъалвилеин мелерин,
Талуудайвал куьн гъинай тир, вуужар тир?!

КЪАКЪУДЗАВА

Авахъдай хъиз йигин вацIар,
Алатзава йикъар, варцар.

Гъа вацIара,
Гъа варцара
Са вуч ятIа авай зи,
Са вуч ятIа ама зи.

А вацIарив,
А варцарив
Гума аял берейар,
Верци, хиял берейар.

Яргъарава - агакъдач.
ГъикI элкъуьрин - алакъдач.
А вацIарин ятарик,
А варцарин гатарик

Какахъна зи мурадар,
А мураддин арада
Сад авай - лап харуди...
Агъ, зун гъикъван хару тир!..

А вацIарин лепейрив,
Яру шурван пепейрив
Гана хъи, за зи бахтар.
Алатнава а вахтар...

Авахъзава мад вацIар,
Алатзава мад варцар,
И вацIари,
И варцари
Къакъудзава зун завай...

ЧИЖЕР ХЪИЗ

Гатфарин гъуьм галуькнавай чиликай
Къил хкажиз махпурд векъер хуьрезва.
Атирдивди дигай цуьквер фитиниз,
Чижерин мад виртIед рекъер хразва.

Югъди-йифди кIвалахда икI чижерин,
ТIямлу хъурай, далду хъурай лугъуз вирт.
ЦIалцIамарда куьнуьд рекъер датIана,
Зегъмет алай карни я им гзаф, гирт.

Инсанарни ава даим чижер хъиз,
Уьмуьрд рекъер ухшариз кланз рекъериз.
Гагъ къванери, гагъ лекъвери тIарда кIвач,
ЦIалцIамбур чаз несиб жедат лап къериз...

ШИРИН МЕЗ

Агъ, ширин мез, вун авайди бахтлу я,
Ахъайда хъи, гъар кIеви тир ракIар на.
Я туькуьл мез, вун авайдан квахъда къил,
Ракъурда хъи, марф хъиз вилин накъвар на.

Гъевечи меци чIехи къалар акъудда,
Акъеза жени хурук селдин кафарин?
Мез туькуьлда вичив гъамар агудда,
Мез хуьтуьлдан бейгъушда вун гафари.

Ширин гафар ван къез кIанда япариз,
Туькуьл гафар и дуъньяда куьз я, куьз?
ГъикI аквада ваз гъиссерин дегънеяр?
Гъар инсандин рикIин гуьзгуь - адан мез.

Агъ, туькуьл мез, вучиз икI такIанда вун?
Чан ширин мез, бинедилай кIанда вун.

ЧИЛАПАН КЪАБЕ

Меккедиз физ тахъана
Фикирлу я са мирес.
Вири фена, кефеуз яз,
Къисмет хъанва адаз мес.

Гъалар чIурмир, хванахва,
ТуьхкIуьдайд я ви крар.
Къезиларрай Аллагъди
Гъар бендедин гунагъд пар.

Меккедиз фин, я стха,
Ниятар я, гъунар туш.
ЧIалахъ хуьхъ зи гафарин,
Им Аллагъдин гунар туш.

АлакъдатIа, хъсанвал
Ая жуван ватанда.
ТIимил аван чими пек
Алачирбур къе тандал?

Хъсанвални захавал
Ярашух я итимдиз.
Гъил къуртIа на нагагъдай,
Хъеши жечни етимдиз?

Дидедикай хабар яхъ,
Вах суракъа, жедатIа.
Къайгъу чIугу стхадин,
Вун сувабдихъ къведатIа.

АлакъдатIа, садра дуст,
Ша вун ЧIалан Къабедал.
ЧIал хуьнилай гереклу
Вуч ава лагъ дуъньядал?

КЪЕБ

Агъ, гъевечи къеб, хайи къеб,
Къилик кваз диде.
Вун я жеди, лезгидин
Сад лагъай диге.

Вакай ялда дидейрин
Сад лагъай мани.
Аваз хуьрай манияр,
Виридаз кIани.

Аваз хуьй вун лезгидихъ
Чи гъевечи ватан.
Ви гъунардин гъавурда
Акъдач патанд.

Аваз хуьй чи бицIекрихъ
Хайи муг - чими.
Чи уьмуьрдин гъуьлерин
Сад лагъай гиме.

Бес вучиз и гафарин
ЧIалахъ туш зи рикI?
Къеб акурд азадвилеихъ
Жедачни гъарикI?

Туракъбур я, алахъай
Къепинин рангар.
ТIар ийизвай аялдиз
ТIарам яз тангар.

Гъилер, кIвачер еперив
КутIуниз тахъуй.
ЧIехи къеб зи далудал
Шутуниз тахъуй.

Са береда кIар-кIарайд я
Зи рикI къепини.
Заз гуьлданд тIал гайид я
Памбагд епини.

ТуштIани им дуъньядин
Сад лагъай дарвал,
Заз бицIек яз акунай
Гъамарин шарвал.

Хун тавурай, дидеяр,
Закай куь кефи.
ТакIан я заз бинедлай
И къеле кIеви.

Заз акI жезва чи гъунар,
Чи алакъунар,
Къакъудайд хъиз къепини,
Тангарив къуна.

Агат жезвач сакIани
Къепинай чавай.
Чун аял хъиз амазма,
Тангара авай.

МуьтIуьгъвал гъа чIавалай
Тунва чи хиве.
Гъавилляй гъатнаватIа
Хайи халкъ кIеве?

ЗАКЪАТАЛА

АГАЛКЪУНАР КЪАЗАНМИШНАВА

Алай йисуз Закъаталада санайдин ва хуьруьн майишатдин рекъай генани чехи агалкьунар къазанмишнава. Районди гьасилзавай магьсул 22,5 процентдин артух хьанва. Санлай 121 миллион 226 агъзур манатдин магьсул гьасилнава. Чкадин гелирар шазандав гекигайла пудра пара я. Санайдин магьсул 10,2, хуьруьн майишатдин магьсул 19,3 процентдин, эцигунрин къадар 35,4 процентдин артух хьанва. Хусиятчийриз къведра пара кредитар ганва. Районда 1661 цийи кваллахдай чкаяр ахьа хьанва.

ВИЛИК ТУХУЗВА

Районда чирвилер къачудай хилер, меденият ва медицина ара датана вилик тухузва. Алай йисуз 10 цийи мектеб эцигна кардик кутунва. Идалай гьейри 2 мектеб ва 4 бахча цийи килелай тукьурнава. И йикъара Мухах хуьре 500 аял патал пуд мертебадин цийи мектеб эцигна кардик кутунва. Вичин пулунин такъатралди ихтин дарамат эцигай Гьукуматдин НафтИадин Компаниди Жар хуьруьн 1-нумрадин юкван мектебни гуьнгьуна хтунва.

Закъаталада медениятдин тавханаярни къвердавай пара жезва. НафтИадин Компанидин ва маса тешкилатрин пулунин такъатралди цийи 2 медениятдин квал ва 1 клуб эцигна кардик кутунва ва хуьрерин ктабханаар цийи килелай тукьурнава.

КАРХАНАЯРНИ КВАЛЕР ЭЦИГЗАВА

Исятда районда са шумуд чехи кархана эцигзава. "INTERTOVACCO" компаниди эцигзавай туьтуьндин заводи са сятда 2,5 тон туьтуьн гьасилда. "Gilan" компаниди гьар юкьуз 10 тон нек гьасилдай завод эцигна кутягзава.

Алай вахтунда Тала вацал куьрсарнавай муьгь, Къазангуьл поселокда Къарабагьдин дяведин инвалидар ва шегьдрин хизанар патал чехи квал эцигзава.

МЕДАЛЬОН ЖАГЪАНВА

И йикъара Закъаталада Чехи Британиядин королева II Елизаветадин махсус медальон жагъанва. Райондин музейдин директор Жагъангир Солтанова хабар гайивал, и кьиметлу безекдин затI Макъов хуьре ашкара хьанва. Алай вахтунда вичин 82 йис хьанвай Чехи Британиядин королева II Елизаветадин и медальондин диаметр 1,5 сантиметр, заланвал 0,6 грам я. Медальондин кьилел адан иесидин шикил ала ва ингилис члалди "Queen Elizabeth the Second" гафар кхьенва.

КЪУБА

МЕКТЕБАР ЭЦИГЗАВА

Алай йисуз районда шумудни са цийи мектебар кардик кутунва. Эхиримжи вахтара Гьейдар Алиеван Фондуни регьбервилик кваз 16, гьукуматдин ва чара-чара тешкилатрин пулунин такъатралди 17, Япониядин посольстводин куьмекдалди 1 мектеб эцигнава.

Гьа са вахтунда шегьердин 3, поселокдин 2 ва хуьрерин 30 мектеб гуьнгьуна хтунва. Исятда гьукуматдин пулунин такъатралди Сусай, Гуьлезе ва Суьгьуьб хуьрера цийи мектебар эцигзава.

"АГРОСЕРВИС" КАРДИК КУТУНВА

Хуьруьн майишат вилик тухун, фермерриз мадни мукьувай куьмек гун патал районда цийи тедбирар киле тухузва. И йикъара Тимирязеван поселокда "Агросервис"дин чехи кархана кардик кутунва. Иниз цийи 24 техника гьанва.

Чара-чара хуьрера техникадикай мадни хьсандиз менфят къачудай мумкинвилер арадал

атанва. Рустов ва Агьа Атуж хуьрера механизмламишнавай дестеяр кардик акатнава.

РЕГЪЯТВИЛЕР ХЪАНВА

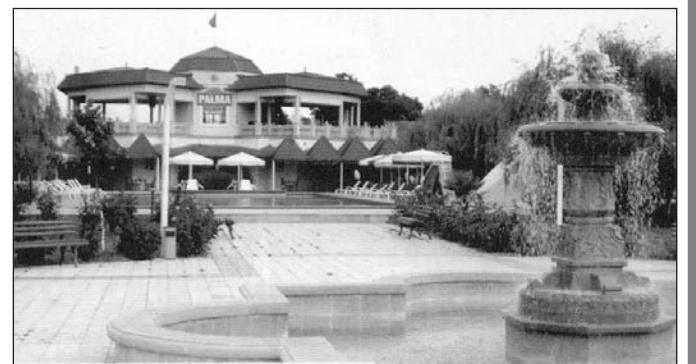
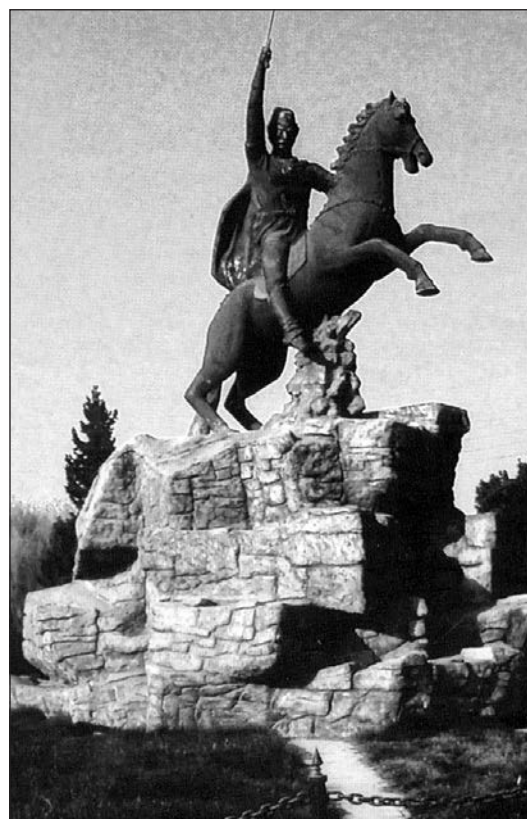
Цинин йис къубавияр патал са къадар регъятвилерин йис я. Мисал яз электроэнергиядикайни газдикай менфят къачунин рекъай жемьатриз хьанвай регъятвилер къалуриз жедат. Хуьрера 4 цийи гужунин трансформатор эцигнава, 41 цуру трансформатор цийи-ибуралди эвез авунва. Ханвай ва ктIанвай шалманар дегишарна, 1818 изолятор цийи

хъувунва.

Идалай гьейри "къанал" ва "насос" тIварар алай станциярин дараматар рас хъувунва, цийи трансформаторар эцигнава. Гьа и крари райондин электроэнергиядикай менфят къачузвай 33 177 абонентдиз гзаф регъятвилер гьанва.

Алай йисуз хуьрериз газ гьунин крари вилик фенва. 6 хуьр цийи килелай газдив таъминарнава. "Даиреви" тIвар алай линия чIугуна кутягьнава. Цийи линиядин гьисабдай 1600 обонент газдив таъмин хьанва. Районда газдикай менфят къачузвай абонентрин къадар 11465-дав агакьнава.

ХАЧМАЗ

Къуватдилаь
акьул гужлу я.

Лезги халкьдин мисал.

"САМУР" ДИН МЕКТЕБ

ЧИ ЦИЙИ АДЕТАР

"ШАРВИЛИ" ЭПОСДИН СУВАР

Играми "Самур!" За са шумуд йис идалай вилик Къубада юкван мектеб акьалтарна, гила Лондонда кваллахзава. Мектебда келдай вахтунда зун Дидеагъ хуьре яшамши хъана. Жув Вильнос шегьерда дидедиз хъайи аз хуьре са къадар лезги адетар чир хъана. Яран сувар зи рикI алай сувариз элкьвена.

Чи халкъдихъ шумудни са махсус суварар ава. Бязи къадим суварар къедалди къейд ийизва. Гила чи цийи суварар арадал атанва. Месела, "Шарвили" эпосдин сувар. Жечни и суварикай са къадар малуматар гайитла? Заз чи цийи мярекатдикай жуван ингилис дустариз рахаз клан я.

*Марат ШИРЗАДАН хва,
Лондон шегьер.*

рин арада "Шарвили" виридалайни зурба, кесерлу милли сувар я. И эпосдихъ 2 агъзур йисан тарих ава. Эпосдин къагъриман Шарвили ви-чиз тешпигъ авачир, Ватандин азадвал хуьн патал халкъдин къушурин кьиле акъвазай зурба пагъливан тир.

Чи рагъметлу алим ва кхьирагъ Агъед Агъаева, Дагъустандин вилкан прокурор, гила СтIал Сулейманан райондин регъбер Имам Яралиева ва Ахцегъ райондин регъбер Сафидин Мурсалова кыл кутуна, 2000-йисалай инихъ гъар июндин эхиримжи киш юкъуз къадим Ахцегъ шегьерда "Шарвили" эпосдин сувар гегъеншидиз къейд ийизва. Чи бубайрин руьгъдинни акъул-камалдин, ватанпересвилин, къагъриманвилин ирс хуьниз эверзавай и сувар лезги халкъдин умуьрда гич тахъай хътин вакъиадиз элкьвенва.

Суварик гъар йисуз Дагъустандин, Кеферпатан Къафкъаздин халкъарин, Урусатдин чара-чара субъектрин векилрини иштиракзава. Суварин мярекатдин ресед ихъ-

тинди я: Экуьнахъ сятдин 7-даз Ахцегъ шегьердин Келедхивел зуьрнечийри сегьерар яда. Ахпа мугъманар къабулда. Къебал ксарин гуьмбетрал ва тимталрал цуьквер эцигда. Идалай гуьгъуьниз мугъманар Келедхивел Шарвилидин къван алай чкадал хкаж жеда.

И тедбирар кьилиз акъатайла шегьердин майданрал спортдин акъажунар гатIумда, Кьибле Дагъустандин районрин коллективрин векилри чпин гъунарар къалурда. Куьчейра, паркара ктабрин, шикилрин выставкаяр ахъайда, мугъманар музейриз килигда. Сятдин 12-даз "Шарвили" эпосдин сувар ачухда, мугъманриз ва сувар тебрикзавайбуруз гафар гуда. Ахпа манийринни къуьлерин мярекат гатIунда. И мярекатдал халкъдин мани ва макъамрихъ галаз санал цийи маниярни ягъида, халкъдин къуьлер тамамарда, "Шарвили" эпосдай чукар келда.

Иифиз Келедхивел суварин цIангурар куда.

Роза ГЪАЖИМУРАДОВА.

Лезгийр чпихъ махсус суварар авай къадим халкъарикай я. Къе чна гъуцарин диндихъ галаз алакьалу Эвелцан, Сифте ргал, яран сувар, Цуькверин сувар, КIару ва масабур къейд ийизва. VII-VIII виш йисара къабулай мусурман диндихъ авсиятда чна гъар йисуз сив хуьнин, къурбанд суварарни кьиле тухузва. Гила чи халкъдин мад са цийи сувар арадал атанва: "Шарвили" тIвар алай халкъдин къегалвилин эпосдин сувар. Яни Шарвилидин сувар!

Лезги халкъдин цийи сувар-

МИЛАДДИН ТАРИХДИЗ ГЪИКИ ЭЛКЪУЪРДА?

Играми "Самур!" Ктабрай чал къве жуьредин тарихар гьалтзава: гьижридин ва миладдин. Гьижри мусурманрин тарих я. Адан йисар миладдин тарихдиз гьикI элкьуьриз жеда?

*Расул МЕГЪАМЕДОВ,
Баку.*

Юкьван мектебра тарихдин тарсар чирзавай аялри миладдин ва гьижридин тарихар чара ийидайла четинвал чуьгвазва. Абуруз гьижридин тарих миладдин тарихдиз элкьуьрун патал кьилди дустур авайдини чизвач. А дустур агъадихъ галайвал кхьида:

$$M = G - \frac{G}{32} + 622$$

Ина "М" гьарфуни "милад" къалурзава. 2 агъзур йис идалай вилик, чи эрадин 1-йисан 24-декабрдиз Иусус пайгъамбар дидедиз хъана. И вакъиадиз мусурман алемда "милад" лугъуда. Ада араб чIалалди "диде-

диз хъун" хътин мана гузва. 1-йисалай инихъ алатай вахтуниз "чи эра" (ч. э.), 1-йисал къведалди кьиле фейи девирдиз "чи эрадал къведалди" (ч. э. къ.) лугъузва.

"Гъ" гьарфуни "гьижри" къалурзава. Мусурман уьлквейра менфят къачузвай гьижридин календарь 622-йисалай гатIунзава. 622-йисан 20-сентябрдиз Мегъамед пайгъамбар Мекке шегьердай Медина (Ясриб) шегьердиз куьч хъанай. Араб чIалалди и куьч хъуниз "гьиджират" лугъуда.

Гила гьижридин йисар миладдиз гьикI элкьуьрзаватIа килигин. Мисал яз гьижридин 1124-йис миладдиз элкьуьрин:

$$M = G - \frac{G}{32} + 622 = 1124 - \frac{1124}{32} + 622 = 1711$$

Гъа икI, гьижридин 1124-йис миладдин 1711-йис тирди малум жезва.

Чирвили вацI акъвазарда.

Лезги халкъдин мисал

КВЕЗ ЧИДАНИ?

ЧИ КЪВЕ ШЕГЪЕРДИКАЙ КХЪЕНВА

XIV виш йисан эхирра ва XV виш йисан эвелра яшамши хъайи Абдурашид ибн Салегъ ибн Нури ал-Бакувиди вичин "Талхис ал-Асар ва ажаиб ал-мелик ал-къагъгъар" ("Гуьмбетрин куьруь баян ва къудратлу пачагъдин мужидатар") ктабда юкьван асиррин къве лезги шегьердикайни малуматар ганва. Абурукай сад чи Лезган пачагълуьгъдин меркез тир. Муькуьди вичин яракьралди вири Къафкъаздиз ва шумудни са къецепатан уьлквейриз сейли хъанай.

Бакувидин ктаб Истанбулдин Сулейманийе ктабханада хуьзва (Гъажи Бешир Агъа буьлмеси, № 515). Агъадихъ чна авторди чи шегьеррикай ганвай малумат келдайбурув агакъарзава.

"ШАТАС - Лезган уьлкведа къакъан дагъдин патав шегьер. Аниз дагъдин кукIушдай тIуз физвай тек са рехъ ава. Дагъдайгъуз анжах гъиле лаш къуна эвична кланзава. ТахъайтIа, ина ара-ара къарагъзавай гужлу гару инсан тухун мумкин я. Ина кIеви къяр жеда. Шегьердин агъалияр муьмин ва диндал кIеви инсанар я. Абуру гзаф хъсан яракьар гъазурзава.

ЦIАХУР - Лезган уьлкведин меркез, вичихъ лап пара агъалияр авай шегьер. Анаг гзаф къайи чка я. Шегьерди Самур вацIун цикай менфят къачузва. И вацIу хуьтIуьз хъиз, гатуьни мурк къада. Агъалийриз гуж гуьзвайди ана цазвай "ас-султ" лугъудай къуьл я. Им мухан ухшарар авай къуьл я."

ЛЕЗГИЙРИКАЙ ХУЬН ПАТАЛ КIЕЛЕЯР

Къегалвилелди женг чуьгвазвай лезгийрикай чпхунчийри чеб кIелейрин куьмекдалди хуьдай.

"Лезгийрин басрухрин вилик пад къун патал Петра Моллагент ва Орта Богъам хуьрерин патав къве кIеле эцигиз тунай.

... Урус къушунар лезгийрин басрухрикай хуьз кланз Барятинскийди Дагъустанда гзаф кIелеяр эцигиз тунай.

... Вичин къушунар лезгийрикай хуьн патал Надир шагъди Дербентдила Шамхалдин вилайтдин сергъатралди, герек тир вири чкайра кIелеяр эцигиз тунай.

... Жар магъал гъилик кутун патал Сисианова аниз Генжедай Кулакован регъбервилик кваз къушун ракъурнай. Лезгийри а къушун кукIварнай ва Кулаковни яна къенай."

*Рашид бег ИСМАИЛОВА
1923-йисуз Бакуда чандай акъудай
"Азербайжандин тарих" ктабдай.*

АБДУЛКЕРИМ БУБА

Кцларин виридалайни кьуьзуь шир, рекьидалди кьелем гьийлай вегьин тавур, илгьам атунивай лезги ва азербайжан члаларалди шиирар тесниф авур Абдулкерим Керимов и мукьвара, 106 йиса аваз рагьметдиз фена. 2002-йисуз Кцлар райондин кьиле авайбуру вичин 100-йисан юбилей гурлудаказ кьейд авур, Яргун хуьрай тир Абдулкерим Мут-Галибан хва Керимов неинки Кцлар райондин, гьакни Кьуба патан Гвар-ван авай, савадлу, гегенш дуньякьатунар авай фекьийрикай тир. Са береда хайи хуьре, Шейх Жунейдан мискиндин гьужреда, гьугь-гьуйлай Кьубадин педмектебда кьелай, Кцларин гзаф хуьрера муаллимвиле квалалахай адаз араб члал хьсандиз чидай, Кьурьан аваздалди хуралай кьелдай. И виклеге ва муьмин касдин ислам диндиз, пайгьамбардин гьадисриз талукь маракуьлу ихтилатри вири вичихь ялдай. Вад хванни кьве руш, хтулар, шулар, птулар авай Абдулкерим бубади вичин хци

зигьиндалди вири гьейранардай. Адан рикел хкунра райондин, адан хуьрерин, сейли ксарин тарихар рахадай.

И шикил чна алатай йисуз Абдулкерим буба "Самур" газетдин редакциядин мугьман хьайила члугунай. Агьсакьалди вичин саягьта верци ихтилатрал илигнай: "Зун исятда дхтурдин кьиливай хтанва. Ви рикни сятди хьиз квалалахзава лагьана чаз ада". Ахпа Абдулкерим бубади пураррихь хьвер кваз алава хьувунай: "Чан хтулар, инсандин тан кьуьзуь хьайитгани, рикл жаван яз амуькда".

Хуьруьн кьене, хизанда вичиз гьуьрмет кьазанмишай, веледар гьамиша вичин кьуллугьдал хьайи, хайибур сад-садав агудиз, уьмуьр маракуьлу ийиз алакьдай, яшаминунал рикл алай и агьсакьалдихь рекьидалди са тал-квални авачир. Ихьтин кьиникь Аллагьди хьагьна тек-садбуруз гуда. Квелди ятгани Аллагьдин регьим кьазанмишнавай жеди и касди.

Аллагьди рагьмет авурай!

ГАФАЛАГ

Иркин	- зегьерламиш хьайи кици недай хьач
Мучлук	- залум, кьаддар
Зуму	- хиялперес
Чулув	- кар тийижирди
Муьскуь	- нарази
Йкьал	- муздуналди
Ресед	- кьайда
Хаса	- гьеле
Эгьвел	- элкьуьрун
Ших	- брезент
Чарчлал	- виже текьведайди
Циргьеба	- нубатдалди
Кирти	- хийир-шийирдик квачирди
Хьапацай	- кубут гьерекаатрин инсан
Гурава	- пис ният
Гарма	- хирда пулар
Кьанакь	- алахь тийидай кас
Ламзу	- чуьлдин чичек

ХЭВЭРЛЭР

ДАНА ЧОХ КРЕДИТ VERİLƏCƏK

Gələn il sahibkarlara daha çox kredit veriləcəkdir. Bu məqsədlə 2009-cu il üçün dövlət büdcəsindən Sahibkarlığa Kömək Milli Fondu-na 160 milyon manat vəsaitin ayrılması nəzərdə tutulur. Fonda ayrılan vəsaitin həcmnin artması ölkədə iri layihələrin həyata keçirilməsi ilə bağlıdır. 2009-cu ildə respublikanın sahibkarlıq subyektlərinə 2008-ci ilə nisbətən daha çox iri layihələri həyata keçirməkdə əldiyəti qurumlar yaxından kömək göstərəcəkdir.

TURİSTLƏRİN SAYI ARTIR

Ölkəmizə gələn xarici turistlərin sayı ildə orta hesabla 10-11 faiz artır. 2002-ci ildə respublikamıza 428 min xarici turist səfər etmişdisə, 2007-ci ildə bu göstərici 1 milyonu üstələyib. Cari ilin birinci yarısında ötən ilin müvafiq dövrü ilə müqayisədə turistlərin sayı 200 min nəfər artıb. Turizmdən əldə olunan gəlir 2007-ci ildə 177 milyon ABŞ dolları, bu ilin ilk yarısında 96,5 milyon dollar olub.

Respublikanın turizm sektorü getdikcə inkişaf edir. Əgər 2002-ci ildə ölkəmizdə 94 otel və mehmanxana tipli obyekt fəaliyyət göstərirdisə, hazırda həmin rəqəm 337-ə çatıb.

"NƏSİMİ" MÜASİR STANSİYADIR

Bakı metrosu stansiyalarının sayı getdikcə artır. Metronun yeni tikilmiş "Nəsimi" stansiyasından "Memar Əcəmi" stansiyasına qədər xəttin uzunluğu 2660 metrdir. Dörd çıxışı olan yeni stansiyada eskalatorlar quraşdırılmış, müasir tələblərə uyğun olaraq, qatarların hərəkətinin tənzimlənməsi və texniki nəzarət kompüterləşdirilmişdir. Burada 250-dən çox adam işlə təmin olunmuşdur.

Гьулдан
кьелечивилай,
инсан яцувилай хада.

Лезги халкьдин
мисал.

НОВОСТИ

ЕЩЕ ОДНО ОТКРЫТИЕ

Астрономы сделали еще одно удивительное открытие во Вселенной, на сей раз была обнаружена самая горячая из всех известных планет. Температура на ее поверхности достигает 2 250 градусов, что сравнимо с температурой некоторых звезд. Ученые отмечают, что и ранее находили экстремальные планеты, которые были либо очень холодными, очень горячими, очень большими или очень маленькими, и каждый раз наличие такой планеты не укладывалось в современную теорию формирования планет и звезд. Каждый раз специалисты задавались логичным вопросом: А правильно ли мы понимаем принципы формирования планет и звезд?

На этот раз у ученых также есть масса необычных и интересных сведений. Новая сверхгорячая планета, получившая название WASP-12b, по своим габаритам в 1,5 раза больше Юпитера (самая большая планета Солнечной Системы), расположена WASP-12b в 40 раз ближе к своей звезде, чем Земля к Солнцу, поэтому планета очень быстро вращается и ее орбитальный период чуть превышает земные сутки.

СТРОИТСЯ ФАБРИКА

Компания Azersun Holding приняла решение о строительстве в Сумгайыте фабрики по повторной переработке бумаги. Уже подписаны документы по реализации проекта, на строительство фабрики будет направлено 30 млн. евро. 19-20 млн. евро будут направлены на приобретение оборудования, а оставшаяся часть на строительство ожидается, что в течение 4-5 лет проект полностью окупится. Еже-

дневная производственная мощность фабрики составит 150 тонн, а годовая - 50 тыс. тонн.

Строительство фабрики будет финансировать Azersun Holding и привлеченная иностранная финансовая структура. В настоящее время Azersun Holding ведет переговоры по этому поводу с Исламским банком развития.

Фабрика приступит к деятельности в последнем квартале 2009 года. На предприятии будут работать 1150 человек, из которых 900 будут собирать макулатуру, а 250 заниматься производством бумаги. Для сбора макулатуры созданы 30 пунктов.

Фабрика будет также экспортировать продукцию в Грузию, Туркменистан и другие страны. В настоящее время годовая потребность Азербайджана в бумаге составляет 42 тыс. тонн. Производственная мощность фабрики полностью удовлетворит внутренний спрос, остальная часть продукции пойдет на экспорт.

АВТОДОРОГА ГУБА - ГРАНИЦА РОССИИ БУДЕТ ЗАБЕТОНИРОВАНА

Минтранс готовит новый проект реконструкции автодороги Губа - граница России (74 км), являющейся последним участком автомагистрали Баку-Губа - граница России. Согласно проекту, и этот участок дороги будет бетонирован. Выбор подрядчика будет осуществлен путем тендера. Работы будут финансироваться за счет государственных инвестиционных затрат, предусмотренных госбюджетом. Ранее намечалось проложить асфальт на данном участке автодороги, так что затраты на реконструкцию автомагистрали возрастут.

DAĞISTAN BİRİNCİ YERDƏDİR

İri kənd təsərrüfatı respublikası olan Dağıstan qaramalın və davarın sayına görə Rusiya Federasiyasının subyektləri arasında birinci yere keçib. Hazırda burada 5,2 milyondək qoyun və 950 minədək qaramal bəslənir. Yaxın illər ərzində köhnə yaylaqların və qışlaqların bərpası, bitki örtüyünün daha da yaxşılaşdırılması, yeni tipli heyvandarlıq binalarının tikilib istifadəyə verilməsi, heyvanların cinsinin yaxşılaşdırılması və digər tədbirlərin həyata keçirilməsi respublikaya qoyunların sayını 7 milyona, qaramalın sayını 2 milyona çatdırmağa, ət və süd məhsulları istehsalını qat-qat artırmağa imkan verəcəkdir.

НАШ ПРЕДСТАВИТЕЛЬ

По всем вопросам, касающимся газеты "Самур" можно обращаться к нашему представителю в Гусарском районе - Сафарбеку Халегову.

Тел.: 5-29-15 р.
5-21-92 д.
(850) 611-77-42

YENİ ÇAP KOMPLEKSİ

"Azərbaycan" nəşriyyatında yeni rəngli ofset çap kompleksi istifadəyə verilmişdir. 1250 kvadratmetr sahəsi olan kompleksdə Almaniya istehsalı olan "KVA SOMET" çap avadanlığı quraşdırılmışdır. Ən müasir sayılan bu texniki avadanlıq, səhifələrin sayından asılı olaraq, saatda 75 min nüsxə qəzet çap etməyə imkan verir. Nəşriyyatın mütəxəssisləri yeni texnologiyaları mənimsəmək üçün Almaniya və Moskvada təcrübə keçmişlər.

ЕЛАН

Бакı şəhərinin və ətraf qəsəbələrin sakinləri "Samur" qəzetinə abunə yazılmaq üçün "Qaya" mətbuat yayımı firmasına müraciət edə bilərlər.

Телефон: 441-35-33.

"Самур"

ALLAH RƏHMƏT ELƏSİN!

Xudat şəhər 3 sayılı orta məktəbin kollektivi Həsənov Qəzafəddin Nurulla oğluna qardaşı Valehin

vaxtsız vəfatından kədərliyini bildirir və dərin hüznə başsağlığı verir.

САМУР

Главный редактор
Седагет КЕРИМОВА

Адрес редакции:
AZ 1073 Баку, Метбуат
проспекти, 529-й квартал,
Издательство "Азербайджан",
этаж 3, каб. № 101.

e-mail:
sedagetkerimova@rambler.ru

Расчетный счет

26233080000
Капитал банк г.Баку
1-й Ясамальский филиал
код 200037
ВОИН 130024708

Газета

зарегистрирована в
Министерстве печати и
информации
Азербайджанской
Республики. Рег. № 78

Индекс: 5581

Тираж: 2000

Заказ: 4336

Тел: 432-92-17